

מקום-המקדש והכותל-המערבי

בכתבי ברסלב

- 2..... מדברי רבי נחמן מברסלב (גלב"ע י"ח בתשרי תקע"א)
 מערב הוא צד שקיעת האור, וכן השכינה בכותל מערבי בוכה ומייללת על חורבן המקדש ועל צרות
 2..... ישראל המפוזרים בחושך הגלות, כרחל אמנו המבכה על בניה
 2..... 'בחינת כותל' רומזת על גדלות ה'
 3..... רבי אברהם בן רבי נחמן חזן מטולצ'ין
 מייסד חסידות ברסלב בארץ ישראל (גלב"ע כ"ט בכסלו תרע"ח)
 כשם שצדיקים במיתתם גדולים יותר מבחייהם כך קדושת המקדש עומדת לנצח ומתגלית בכותל
 3..... המערבי, וההליכה לשם בזמן הזה חשובה יותר מבזמן שהמקדש היה קיים, וגם יש בה תיקון גדול כי שם
 בחינת ה'צדיק'
 4..... הרב שמואל הלוי הורוביץ בעל ה'ימי שמואל'
 צאצא השל"ה הקדוש (גלב"ע י"ב באדר תשל"ב)
 4..... ההגעה הראשונה לירושלים ולכותל המערבי – מהפך תודעתי
 5..... היו לי יסורים מכך שכמעט נכנסתי בטעות להר הבית
 5..... הליכה כמה פעמים ביום לכותל המערבי עם חברים להתבודדות ועבודת ה'
 5..... פסח תרפ"ג ליד הכותל המערבי
 6..... מנהג ירושלים שהחתן והכלה הולכים ביום חופתם לכותל המערבי
 6..... 'סדר קרבן פסח' ותפילות החג ליד הכותל המערבי בפסח תרפ"ד
 8..... בלב שבור ביקשתי מהשם יתברך בכותל המערבי שישים קץ לצרותי
 8..... יום שישי וקבלת שבת ליד הכותל – עת רצון
 9..... בשבת מרגישים ליד הכותל המערבי תענוג וחיות גדול ביותר
 10..... ימי בין המצרים ליד הכותל המערבי (שנת תרפ"ד)
 11..... תשעה באב תרפ"ד ליד הכותל המערבי והר הבית
 12..... ראש-השנה תרפ"ה אצל הכותל המערבי
 13..... עשרת ימי תשובה בכותל המרבי ובמקומות הקדושים
 14..... יום-הכפורים תרפ"ה בכותל המערבי מול מקום קודש-הקדשים
 15..... סוכות תרפ"ה בקרבת הכותל המערבי
 ההליכה לכותל ומקום המקדש ביום-טוב ראשון של פסח תרפ"ה – התקרבות להשם בכיסופים ודיבורים
 18..... קדושים והשתוקקות ובושה ותשובה לפני השם יתברך
 20..... "מבקשים רחמים בעדך על מקום-הקדוש כותל מערבי"
 21..... התפילה האחרונה ליד הכותל המערבי על-ידי חסידי ברסלב – בשנת תש"ח

קדושת הרהבית ושריז מקדשנו הכותל המערבי בכתבי חסידות ברסלב

מדברי רבי נחמן מברסלב (נלב"ע י"ח בתשרי תקע"א)

מערב הוא צד שקיעת האור, וכן השכינה בכותל מערבי בוכה ומייללת על חורבן המקדש ועל צרות ישראל המפוזרים בחושך הגלות, כרחל אמנו המבכה על בניה

אמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנא, ב), שעל ידי הבכי הולך ומסתלק מאור עיניים. וזה בחינת שקיעת האור במערב, כי במזרח חמה זורחת ובמערב שוקעת, נמצא ש'מערב' הוא שקיעת האור, וכל זה על ידי בחינת הבכי... כי 'מערב' ראשי תיבות: 'רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ' (כמובא בכתבי האריז"ל), כי שכינה במערב (בבא בתרא כה, א) והשכינה בוכה ומייללת, כביכול, על ישראל, בחינת (ירמיה לא, יד): 'רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ, מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנו', שהיא בוכה על צרת ישראל המפוזרים בגויים ואינם על מקומם. ועל כן שקיעת האור ב'מערב'... וזה בחינת 'כותל המערבי' ששם השכינה בוכה ומייללת על חורבן בית המקדש, כי ב'מערב' שם רַחֵל¹ מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ, כנ"ל.

לקוטי מוהר"ן חלק ב, סז

'בחינת כותל' רומזת על גדלות ה'

גדולת הבורא... בחינת כותל, כ"ו תל (זוהר משפטים קטז ע"א) – כ"ו זה בחינת שם הקדוש (גימטריה של שם הוי"ה)... והוא תל, שהכל פונין לו (זוהר שם), ותאבין להסתכל בו (עיינן זוהר ויגש ר ע"ב).

שם חלק א, כה. וע"ע שם

¹ 'רחל' רומזת ל'שכינה' ובכיתה היא צער השכינה, ראה דברי התנא דבי אליהו רבא פרק ל ובביאור הישועות יעקב' שם.

רבי אברהם בן רבי נחמן חזן מטולצ'ין, מייסד חסידות ברסלב בארץ ישראל (נלב"ע כ"ט בכסלו תרע"ח)

**כשם שצדיקים במיתתם גדולים יותר מבחייהם כך קדושת המקדש עומדת לנצח ומתגלית
 בכותל המערבי, וההליכה לשם בזמן הזה חשובה יותר מבזמן שהמקדש היה קיים, וגם יש
 בה תיקון גדול כי שם בחינת ה'צדיק'**

גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, ובמיתתם נקראים חיים (ברכות יח, א). ועל־כן דבר גדול הוא להשתטח על קברי צדיקים... וכביכול כן השכינה לא זזה מכותל המערבי לנצח (שמות רבה ב, ב), כי גם כשה[בתי] מקדש שוממים – בקדושתם הם עומדים לעדי עד (ע"פ מגילה כח, א), כי היה בנין עדי עד בעניין זה, וכביכול כמו צדיקים שהם חיים וקיימים לעדי עד.

ועל־כן הוא דבר גדול מאד לילך גם בזמן הזה לכותל המערבי, שהשכינה שם הוא – ואדרבה יותר חשוב מזמן שבית המקדש היה קיים, כמובא בספרים - והנכנס למקדש בזמן הזה חייב כרת, ואמרו רבותינו ז"ל בברכות (סב, ב): "אמר רב ביבי אמר רבי יהושע בן לוי: כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה כאילו רוקק בבית עינו, שנאמר (מלכים-א, ט, ג): 'וְהָיוּ עֵינָיו וְלִבֵּי שָׁם כָּל הַיָּמִים'", על־כן שם גם היום עיקר החיות והשראת השכינה לנצח, כמשכן הנשמה במוח והרוח בלב. ועל־כן בזהר הקדוש תשא כתוב (שמות קצג ע"ב): "ירושלים - לבא דכל עלמא" (דברו על לב ירושלים)², והיא באמצע כל העולם כמו שהלב באמצע הגוף... וגם בזמן הזה עדיין עיני ה' ולבו שם כל הימים, והשכינה לא זזה מכותל המערבי הקדוש לנצח, כמאמר חכמינו זכרונם לברכה (שמות רבה שם; ועוד), והוא תיקון גדול גם בזמן הזה לילך לשם, ותיקון לפגם הברית, כמובא בזהר הקדוש (עין זוהר שמות דף קטו ע"ב - קטז ע"א) כי הצדיק דר אצל כותל המערבי תובב"א.

חכמה ותבונה [דפוס אשל ת"א], סימן ג, עמ' כה-כו
 וכן ב'כוכבי אור' השלם [משך הנחל], ירושלים תשס"ה, עמ' שזו

בארץ ישראל הרי נמצא הכותל המערבי, ששם שורה השכינה, והצדיקים הם אנפי שכינתא כמובא בזהר הקדוש (ח"ג ו, ב; ח"ה רסה, ב; ועי' ח"ב קסג, ב), ואם כן רבינו ז"ל נמצא שם³.

מובא בשמו בספר 'שיח שרפי קודש' ג' תפ"ה

² עיין ב'מגיד מישרים' למרן הבית יוסף, בפרשת וארא: "רזא דמילתא איהו, דקודשא בריך הוא אמר (ישעיה מ, ב): 'דְּבָרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם' - דלב היינו תפארת, ועל לב היינו ההוא דאיהו על לב, דהיינו בינה, כלומר אשפיעו שפע ברכאן מבינה לירושלים, 'וְקָרְאוּ אֵלָיָהּ' - כלומר זמינו יתה לאשפיעא בה האי שפעא. 'וקראו' הוא מלשון 'ויקרא אל משה' דאתמר על מלכות, 'פִּי קָלָאָה צְבָאָה' - כלומר דבזמנא דגלותא כי היכי דירושלים של מטה היא חריבה וריקנייא מאוכלסאה, הכי נמי ירושלים של מעלה. וקאמר דבההוא זמנא תתמלי מאוכלסין, והיינו 'כי מלאה צבאה', כלומר נתמלאת צבאות וגדודים, 'פִּי נְרָצָה צְוֹנָה' - כלומר דעונה מוליף עליה זכו ברזא דעונות נעשות לו כזכיות".

³ וכן כתב הגה"ק מוה"ר ישראל הלפרין, מגדולי ברסלב, באגרת מיום ד' במנחם-אב תרס"ט (מכתבי ר"י קארדונר, מכתב ב): "צריכין לידע שאין יכולים להשוות ישיבת ארץ ישראל לישיבת חוץ לארץ, כי תדעו שאור רבנו הקדוש [מוה"ר"ן מברסלב] זורח בכאן גם כן, ויש בזה סתרי נסתרות איך שנשמת הצדיק באה תיכף אחר הסתלקותו לארץ ישראל, כמבואר בכמה מקומות ממדרשי חז"ל וכו'".

הרב שמואל הלוי הורוויץ בעל הימי שמואל, צאצא השל"ה הקדוש (נלב"ע י"ב באדר תשל"ב)

ר' שמואל הורוויץ זצ"ל נחשב לאחד מגדולי המשפיעים על חסידות ברסלב בארץ ישראל בדור הקודם. מתוך מסירות נפשו בעבודת ה' התקרב לתורת מוהר"ן מברסלב קודם חתונתו, וסבל רבות בשל כך מצד חלק ממשפחתו. תאור ביקוריו ועבודתו בעיר העתיקה ליד הכותל המערבי וב'מחכמה' בשנים תרפ"ג-תר"צ נלקט מספרו האוטוביוגרפי "ימי שמואל", ירושלים תרצ"ג, חלק א פרקים ע-קג, וחלק ב פרקים קכד-קפג (הכתורות נוספו על ידינו).

ההגעה הראשונה לירושלים ולכותל המערבי – מהפך תודעתי

(פרקים ע-עא): בשבוע פרשת 'ויצא יעקב', שנת תרפ"ג, יצאתי מצפת, ובשבת הזו הייתי בטבריה אצל רבי ישראל דב [אודסר], וביום א' פרשת 'וישלח' הלכתי לאוטומוביל... ועל הדרך שאלתי כמה פעמים: 'איפה מתחיל ערי יהודה?', וקרעתי את בגדי בהתעוררות כזה שאין לשער. ולפני 201 שנה, שנת תפ"ב, יום ו' ערב שבת קודש פרשת 'ויצא' הגיע סבי השל"ה הקדוש לירושלים, ואני באותה שבת הייתי בדרך לירושלים, והגעתי ביום א' פרשת 'וישלח'...

ובאתי לירושלים, הנזכרת לעיל, היתה בהתעוררות ויראה, ושימת לב על חורבנה ושוממותה, ובצפייה לבנינה, שאין לשער ולהעריך... ותכף כשבאתי לדודי שמחו לקראתי...

והנה בפעם הראשונה שנסעתי לעיר העתיקה... הראו לי מקום ישיבת 'תורת חיים', ונכנסתי לשם והייתי שם בישיבה עד הצהרים, וביקשתי את חברי מצפת, שלמד איתי יחד בצפת אצל מורנו הרב דב מורשא זצ"ל, כי יוליכני לכותל המערבי. והלך איתי לכותל המערבי והוא היה מעט זמן וחזר, ואני נשארתי שם.

ותכף כשבאתי לכותל וקרעתי כדת וכדין, וראיתי פעם ראשונה שריד מקדשנו שמקודש ביותר, שמעולם לא זזה שכינה משם (שמות רבה ב, ב; ועוד) – זה עשה עלי רושם גדול ונורא, ממש נפעמתי, ממש נשבר לבי בקרבי. וחשבתי שאני כבר לא אהיה כל ימי רק (=אלא) מחפש עצות לאקמא שכינתא מעפרא, ועשיתי תשובה בלב שלם ובהתעוררות, ואמרתי 'תיקון הכללי' ותהלים בהתעוררות גדול. ודימיתי בדעתי, כי יש לי כבר מה לעוררני משנתי (מתרדמה רוחנית), כי אפילו אם אשכח ואפול בשינה, כשאזכיר את עצמי מ[ענין] 'כותל מערבי', ובפרט כי אלך לכותל – אתעורר מהשינה ואהיה נתעורר בעבודת ה'.

רושם כזה היה לי אז מהכותל המערבי, כי מירושלים בכלל היה לי התעוררות וחיבבות, ובפרט מהעיר העתיקה היה לי התעוררות וחיבבות וחיות נפלא, ומכל שכן מכותל המערבי.

היו לי יסורים מכך שכמעט נכנסתי בטעות להר הבית

והנה אני הרבתי שם אצל כותל המערבי בתפילה והתבודדות והתעוררות בבכיה ובדמעות איזה שעות, ואחר כך התחלתי לילך בחזרה ל'שיבת תורת חיים', ועל הדרך נתעתי⁴ והלכתי ישר ל'מקום המקדש'⁵, עד שהגויים עיכבוני ולא הניחוני להכנס, וחזרתי והלכתי עד שהשגתי [יהודי] אחד, והראני הדרך לשיבה, ונתנדעתי שהמקום שנתעתי היה 'מקום המקדש', והיה לי יסורים מזה⁶, כי הנכנס במקדש חייב כרת רחמנא ליצלן⁷. אך אחר כך, כשהלכתי 'לעלות לרגל' בפסח (כפי שיתואר להלן) נודעתי כי עדיין לא היה שם הגבול⁸.

הליכה כמה פעמים ביום לכותל המערבי עם חברים להתבודדות ועבודת ה'

(פרק עג): חזרתי שוב ל'שיבת תורת חיים', ואף על פי שלא נכנסתי לשם בתור אחד מבני הישיבה, על כל פנים למדתי שם ביחד עם רבי אלטר בנציון, וגם עם הבחור יעקב זאב אחר הצהריים, וכבר עשינו ביחד בעבודת ה', ובכל יום הלכנו לכותל המערבי איזה פעמים, ובילינו שם הרבה מהיום בתפילה והתבודדות... אפילו בתוך הגשמים הגדולים היינו הולכים כמה פעמים ביום לכותל המערבי, כנוצר לעיל... וגם בליל שבת קודש היינו מקבלים שבת אצל כותל המערבי, ואחר כך הייתי חוזר לאכול אצל דודי.

פסח תרפ"ג ליד הכותל המערבי

(פרק עה): אחר פורים חשבתי לנסוע חזרה לצפת על פסח... אבל השם יתברך חמל עלי... מעודי עדיין לא הייתי בשלש רגלים בירושלים עיר הקודש לעלות לרגל, ועכשיו שאני פה איך אסע מכאן?... ואז היה שבת ערב פסח, ובדקתי החמץ בליל חמישי, ושרפתיו ביום ו' ערב שבת קודש... הלכנו לקבר שמעון הצדיק, ואחר כך לכותל המערבי לקבל שבת.

...אכלתי עם דודי בשבת באיזה מלון, ותכף אחר התפילה אכלנו סעודת הבוקר כמו כל שבת, ואחר כך אכלנו סעודה שלישית מאכלים של פסח, והלכתי לכותל המערבי ואמרנו תהלים ובקשות, וההגדה שאומרים בשבת הגדול, ואמרנו 'סדר קרבן פסח' ברוב עם הדרת

⁴ סרתי מן הדרך הנכונה, ע"פ תהלים קיט, קעו: "תעיתי כשה אבד"; "הינו שתעיתי מהדרך הישר כשה אובד הנוטה מהדרך" (לקוטי מוהר"ן ח"א רו).

⁵ כינוי רווח בכתבי רבנים וב'שפת העם' באותם ימים לכלל הר הבית, ולעיתים אף לכותל המערבי עצמו, כפי שעולה מעתונות התקופה ומספרי מסע וגאוגרפיה.

⁶ וכפי שכתב זקנו השל"ה הקדוש כשלוש מאות שנה לפני כן, לגבי כניסה לבית מרחץ סמוך לחומת הר הבית ויש חשש שהוא גובל עם המקום בו היה המקדש: "אנחנו באנו לירושלים להתקדש, אם כן אנחנו מחוייבים לעשות הרחקה והרחקה דהרחקה, אפילו באלף ספיקות" (קובץ על יד תשס"ב, קובץ טז [כז] עמ' 225).

⁷ כמגן-אברהם (שו"ע אורח-חיים סי' תקסא ס"ק ב): "פסק הרמב"ם פ"ו מהלכות בית הבחירה שקדושת העזרה וירושלים קדשה לעתיד לבוא... ואס"כ דברי הרמב"ם שרירין וקימים והנכנס עתה למקום המקדש חייב כרת שכולנו טמאי מתים וכו'". וכן פסק במשנה-ברורה (שם, ס"ק ה), וכן ההלכה הרווחת והקבועה בישראל מדור דור (משפט כהן סי' צו; ובפירוט בשו"ת ציץ אליעזר חלק ג, סי' א סעיפים נא-נג). ונראה שלמול עיני הימי שמואל' עמדה לשון בעל ה'חיי אדם' (חכמת אדם, חלק 'שערי צדק', שער משפטי ארץ פרק יא סעיף ח): "צריך שיוזהר מאוד שלא יכנס ב'מקום המקדש', שכולנו טמאי מתים, והנכנס בטומאה חייב כרת, דאפילו למאן דאמר קדושת הארץ בטלה, אבל קדושת המקדש לא בטלה, ולכן כשהולך ל'מקום המקדש' צריך שיהא לו 'הר הבית' למזרח והוא יעמוד במערב פנים למזרח".

⁸ ראש ישיבת 'מרכז הרב' בירושלים, הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל, שגדל באותם ימים כנער בעיר העתיקה, סיפר כי עוד בהיותו ילד כשהיו מתקרבים להר הבית היו נעצרים במקום מסומן, על ידי חבל שירד מן התקרה באחד משערי הר הבית, מחשש שמא יכנסו להר. (בשם הרב אברהם סילבצקי).

מלך, עם חיות כזה, וגם התפללנו ערבית של יום־טוב אצל כותל המערבי, ואחר כך הלכתי לעשות הסדר אצל דודי...

ובבוקר התפללתי שחרית והלכתי לכותל המערבי וגם 'לעלות לרגל'⁹, ואחר התפילה ואכילת סעודת יום־טוב ישנתי מעט, ואחר כך רציתי לילך לעיר העתיקה, להיות בספירת העומר אצל כותל המערבי, וגם לשמוח עם אנשי שלומנו בשמחת יום־טוב, אבל הממשלה לא הניחה להכנס לתוך העיר כי הערבים באו לאיזה חג שלהם, ועמדו חיילים עם נשק לשומרם ועל כן לא יכלו להכנס לעיר, אבל בימים האחרים של חג הפסח התפללתי אצל הכותל המערבי ערבית וספרתי 'ספירת העומר' שם.

מנהג ירושלים שהחתן והכלה הולכים ביום חופתם לכותל המערבי

(פרק צו): ביום השישי 'י אדר א' [תרפ"ד] יום חתונתי, בבוקר השכם תכף הלכתי אחר התפילה... על מקומות הקדושים: אצל כותל המערבי ושמעון הצדיק, כנהוג פה ירושלים עיר הקודש, שהחתן והכלה הולכים ביום חופתם למקומות הקדושים הנזכרים לעיל, בבקשות ובתחנונים...

'סדר קרבן פסח' ותפילות החג ליד הכותל המערבי בפסח תרפ"ד

(פרק קג): בבוקר עשיתי סיום על מסכת ברכות, כי אני הבכור¹⁰, ושרפנו את החמץ (והייתי אצל 'שמעון הצדיק' כנהוג), ואחר כך הלכתי למקווה לכבוד יום־טוב... והלכתי יחד עם אנ"ש רבי אלתר בנציון ויעקב זאב לעיר העתיקה, ומשם לכותל המערבי לומר 'סדר קרבן פסח', כי זה ענין נפלא מאוד לראות את ההתעוררות, וברוב עם הדרת מלך איך שהכותל המערבי מלא אז אנשים מפה לפה, וגם בסמטאות שקודם הכותל גם כן דוחק גדול.

וזה זכיה כשזוכים אז לדחוק את עצמו לגשת אל הכותל המערבי, ולנשק את אבניו ולבקש איזה בקשות בפה, כי לשהות אצל הכותל ממש הרבה זמן קשה, כי הלא יש עוד הרבה אנשים שצריכים לזכות לנשק הכותל, ומתפללים מנחה ואומרים 'סדר קרבן פסח' באריכות, מכל תורה ונביאים וכתובים המוזכר מענין פסח, ומגמרא איפה שמוזכר ענין קרבן פסח. וגם יש שאומרים אז סוד ענין עשר מכות, מהצדיק רבי שמשון אוסטרפאלער זצ"ל, ואחר כך אומרים תהלים ובקשות.

והכלל – מי יכול לשער ולהעריך ולספר ולתאר את ההתעוררות הנפלא והעצום מאוד, מאמירת 'קרבן פסח' אצל כותל המערבי, ש'ברוב עם הדרת מלך', והציבור לאלפים ולרבבות מלובשים בגדי יום־טוב, עומדים (ועוברים בכל הדרך), וכולם מתפללים ואומרים

⁹ דיינו להתקרב מול מקום־המקדש, למקום שלפי סברתם נמצא צמוד לחומת העזרה, ולצפות בהר־הבית דרך שער ההר (שער השלשלת או שער הכותנה – שבנויים שער לפניו משער, באופן שיוצר רחבה מתוחמת בפתח השער), כפי שמתאר ומפרט לקמן פרק קמד.

¹⁰ בשלהן־ערוך או"ח סימן תע סעיף א: "הבכורות מתענין בערב פסח", ובפרייחדש שם כתב שהמיקל לפטור הצום בסעודת מצוה לא הפסיד. אכן בדורות האחרונים, כיון שירדה חולשה לעולם, והתענית גורמת להפרעת עריכת ליל הסדר כמצותו, נהגו הבכורים להקל ולהפסיק התענית על ידי השתתפות בסעודת סיום מסכת, או סעודת ברית מילה וכיוצא"ב.

'סדר קרבן פסח' בהתעוררות וכוונת הלב, ובעיניים זולגות דמעה, מגודל כיסופין והשתוקקות לבנין בית מקדשנו, שנזכה להכנס פנימה ולהקריב קרבן פסח במועדו במקומו וכהלכתו.

וגם מחמת שבירת הלב, שמזכירים את עצמם היכן אנחנו עומדים במקום קדוש כזה, ובזמן כזה שהיה נעשה כזאת וכזאת הקרבת קרבן פסח, ואמירת הלל שהיה בוקע רקיעים, וכעת שועלים הלכו בו, וגם בוכים מחמת שמחה שאנחנו זוכים לעמוד כעת במקום קדוש כזה, ואומרים הקרבן פסח אשר לאו כל אחד זוכה לזה, כי מליונים אנשים בחו"ל היו מוצאים עצמם מאושרים רק להביט על מקום קדוש הזה¹¹.

הכלל, שאין לשער ולהעריך, רק כל חד לפום מה דמשער בלביה, את גודל החיות וההתעוררות בערב פסח בירושלים עיר הקודש, ואמירת ה'סדר קרבן פסח' אצל כותל המערבי, ואיך שמברכים אחד את חברו הפוגשים זה את זה, שלשנה הבאה נזכה לעשות הקרבן פסח בבית המקדש...

וההליכה להתפלל מוסף אצל כותל המערבי, שהולכים רבבות רבבות בחיות והתעוררות כזה שאין לשער ולהעריך, ממש שאין מקום משער יפו עד הכותל המערבי לעבור, וצריכים לדחוק את עצמם, וזכיה גדולה כשזוכים רק להגיע בחצר הכותל המערבי, ולגשת לכותל המערבי ולנשק את אבניה, אז זעירין אינון דזכין לזה (=מעטים הם שזוכים לזה), וההתעוררות הרב שיש שם אין לשער ולהעריך כלל וכלל.

ומשם הולכים 'לעלות לרגל' במקום המקדש עד מקום שמותר לגשת (עד הגבול המסומן בשער הר הבית¹²), וגם נכנסים 'למחכמה'¹³ שאומרים ששם מקום 'לשכת הגזית', שחציו בקודש וחציו בחול, ושם היו יושבים הסנהדרין¹⁴.

ואחר כך הולכים על גג בחצר רב־שקביץ, שמשם רואים את כל מקום המקדש, ואומרים על כל המקומות הנ"ל "ומפני חטאינו וכו'" ו"מלך רחמן רחם עלינו וכו'" בהתעוררות גדולה.

¹¹ וכדברי ה'כלי יקר' בבראשית יג, יז: "כי אף בזמן שבית המקדש שלמטה אינו בבנינו מכל מקום הבית המקדש שלמעלה המכוון נגדו נצחי לא יסור לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש, ומטעם זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה וגו'". ובתחילת פרשת ואתחנן: "לפי שעיקר ראייה זו הנותנת קדושה יתירה הוא על ידי ראיית השכינה שבכותל מערבי".

¹² כמתבאר לעיל ובהערה 8.

¹³ מבנה בית־המשפט המוסלמי, מצפון ל'סמטת הכותל' באותם ימים. לפי עדויות נוסעים היה בירושלים בתקופה הביזנטית ובתקופה המוסלמית הקדומה בית־כנסת ובית־מדרש בסמוך להר הבית לצד 'אבן נקובה' שהייתה כנראה בכותל המערבי. אחרי הכיבוש הצלבני גורשו היהודים מהמקום. החוקר בן־ציון דינבורג במאמר משנת תרפ"ט מנתח כמה מקורות קדמוניים ולפיהם מציע למקם את בית הכנסת היהודי העתיק באתר בו נבנתה לימים 'המחכמה'. דינבורג משער כי גם התאור באגרת המיוחסת לרמב"ם על כך שנכנס להתפלל "בבית הגדול והקדוש" הכוונה לבית כנסת זה הנמצא על גבול הר הבית מבחוץ ("בית תפילה ומדרש ליהודים על הר הבית בימי הערבים", בתוך: ציון, תרפ"ט, עמ' 87). הרב יצחק מאיר מורגנשטרן קישר את בית הכנסת שהיה במקום לבית הכנסת המוזכר בספר 'תפארת שלמה' (דף קטו ע"ב) בשם האריז"ל, שנמצא על גבול נחלת השבטים יהודה ובנימין, וכן עם בית הכנסת שמוזכר בחיי מוהר"ן (אות קב) שדרכו עוברות נשמות המתים (ראו 'נשמתי' חדתי', ראש השנה תשע"ז, בתוך 'דעה חכמה לנפשך' וילך תשע"ז, על פי רמז במכתב הרב ישראל קרדונר).

¹⁴ כיום מקובל שזיהוי זה שגוי – ראו בהרחבה להלן הערות 30-32.

בלב שבור ביקשתי מהשם יתברך בכותל המערבי שישים קץ לצרותי

(פרקים כד-קכה): בבוקר הלכתי להתפלל אצל כותל המערבי, ושמעתי קריאת התורה בבית המדרש שאצל הכותל המערבי, אצל השמש רבי נח¹⁵, ושם היה לי עליה 'לוי', ושם כתוב: "ויקהל עליהם קרח את כל העדה", כפי עניני שאני בו (מחלוקת עם משפחת חמיו בקשר להתחברותו לחסידות ברסלב)... וכל אנ"ש הם חסידים בפרהסיא, ואני כל כך בעל יסורים כזה, והייתי מקנא את כולם, וביקשתי מאת השם יתברך בכותל המערבי, בשבירות לב, כי ישים קץ לצרותי...

וטיכסתי עצה מה לעשות... ואמרתי כי אלך לכותל המערבי לפרש שיחי לפני השם יתברך, אולי יתן לי השם יתברך עצתו מה לעשות.

יום שישי וקבלת שבת ליד הכותל – עת רצון

(פרק קכח): עשיתי בעבודת השם, והייתי מבלה הרבה אצל כותל המערבי, ובערב שבת קודש הייתי הולך לקבר התנא שמעון הצדיק משיירי כנסת הגדולה, דרך שער שכם, והייתי מבלה שם כמה שעות בתפילות והתבודדות, ואחר כך הייתי הולך עוד הפעם לבית המרחץ במקווה של בית המדרש 'ניסן בק', ולובש בגדי שבת והולך לכותל המערבי, וקראתי את הפרשה

¹⁵ השמש האשכנזי של הכותל ר' נח גלאזשטיין (שרייבר) נודע לשבח בקרב המתפללים ושימש בתפקידו בערך משנת תרע"ז עד לפטירתו הטראגית בכ' בתמוז תרצ"ג, בעקבות נפילה מגג ביתו. בתחילת דרכו פעל באופן עצמאי והתפרנס ממכירת חפצי קדושה ומנדרים ונדבות של מתפללים ועולים לתורה. לאחר פרעות תרפ"ט קיבל הכרה רשמית מטעם הרבנות הראשית ומוסדות היישוב העברי. נטמן בהר הזיתים, חלקה 7 שורה 4 קבר 4 (ראו עוד: [דותן גורן, בשבע](#), כ' בתמוז תשע"ג; מ' פרידמן, חברה ודת, יד יב"צ ירושלים תשל"ח, עמ' 302; וכן להלן הערה 28).

בחוברת 'זכרון לחובביים הראשונים' חלק ד תרפ"ז כותב העורך מר פנחס גראייבסקי (עמ' 44): "נורא מאוד היה המצב העגום, השפל והמחפיר, ולפעמים קרובות גם המסוכן, על יד ה'כותל'. עד שהתעורר העסקן החרוץ מר נח גלאזשטיין לדאוג לכבוד המקום הקדוש הזה, שהוא כבוד עם ישראל כולו. בסכנה ובהחרוף נפש עלה בידו - ברשות רבנינו והסכמתם ובעזר יחידי סגולי אחינו - להכניס תקונים וסדרים טובים ויפים, הנותנים כבוד לישראל. לא פעם עמד לפני המושל והתריע על ההפרעות והעלבונות, הנתכים כפעם בפעם על ראש המתפללים, לא פעם התדיין עם השיח"ים והזרים השכנים בעניני ה'כותל', וכהצבור הירושלמי כך גם הממשלה - הפירוהו בתור המפקח והאיש האחראי במקום הקדוש הזה. רבים הם התקונים שהכניס העסקן החרוץ הזה, בסדרים הפנימיים והחיצוניים של ה'כותל'. בהמשך מובא שם מכתב הערכה לשמש נח מכ"ז בחשוון תרפ"ב מאת הצדיק הרב זרח ראובן בראווערמאן ראש ישיבת 'מאה שערים', שהופיע בזמנו בצרוף דברי הגאונים הגדולים הרב הראשי מרן הרא"י הכהן קוק, הגאון הצדיק רי"ח זוננפלד, הרב הגאון רי"מ חרל"פ ועוד, וכך כתב: "הנה העיר ה' את רוח הר"נ גלאזשטיין ויבקש וימצא דרך ואופן שלא יהיה כל העם נצב (=עומד ללא כסאות) משך זמן תפלתו אצל הכותל, ולא חשך מעמל נפשו להספיק די מים במשך כל היום, מאור הבוקר עד אחר תפילת ערבית. ויעש גם כיוור וכנו לרחצה, ומים לשתיה לבד, קנה סכום הגון של ספריית-הלים וספריית-תפילה ויתנם בארון, והאחרון חביב שיסד בית-המדרש על יד כותל המערבי, ויתן בו ארון וספרי תורה וכל הדברים הדרושים. ויתן על ידו את האפשרות לקריאת התורה בעד כל המתפללים אצל הכותל הקדוש, ביחוד בימות הגשמים... וככה הלך והוסיף בהליכותיו בקודש ותקן גם מנין קבוע להתפלל מדי יום ביום בצבור אצל הכותל הקדוש תפילת שחרית, ולאמר אחריו שיעור תהלים דבר יום ביומו, וגם התפילות המסוגלות בעד שו"ט והצלחת כלל אחינו בני ישראל בכל מקום שהם, לקיים מה שנאמר: 'אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ'. ומאז יסד שם את הביהמ"ד, מתפללים לפני הכותל מדי שבת בשבתו גם תפילת שחרית, גם תפילת מנחה פעמים רבות... קוראים גם בתורה, וכבר התפללו שם גם בראשיהשנה גם ביום-הכפור וגם בכל הסוכות דהשתא, כל התפילות כסדרן בקביעות. ועל ידי התיקונים האלה רבו כמו רבו הבאים להתפלל אצל הכותל הקדוש במשך כל היום... ברוב עם הדרת מלך, גם בחשכת לילה, [לא] כמלפנים, כי אם לפני מאורות לוקסין המלאים זיו ומפיקים נוגה על כל פנות חצר הכותל-הקדוש, כראוי למקום תפילה, וכיאות לכבוד ולפאר מקום מקדשנו וכו' וכו'. האמת אגיד, לולא ראיתי בעיני, לא האמנתי בשום אופן - איש אשר לו אשה ובנייבית, ואשר עליו לפרנסם, ימסור את מבחר עתותיו לעמל את נפשו בענינים קדושים כאלה, עוזב ושוכח את ביתו, גם בשבתות וגם ביום-טוב, גם ביום גם בלילה, ובהחרוף נפש אצל כותל המערבי ישכון, למען המציא למלאות הכרחי המתפללים הדרושים בשעת תפילתם אצל הכותל הקדוש... הכותב והחותם לכבוד ה' ולכבוד שריד בית-מקדשנו... פה עיה"ק ירושלם ת"ו".

'שנים מקרא ואחד תרגום', ואומר 'שיר השירים', ואומר 'תיקון הכללי' ותפילות, ומתפלל מנחה.

וממש היה לי תיות לראות איך שכמה וכמה מנינים, מספרדים ותימנים, היו באים [לכותל המערבי] כמה שעות קודם זמן הדלקת הנרות, ואומרים 'שיר השירים' בניגון יפה, והיו מתפללים מנחה ומקבלים שבת בזמרה ובקול נעימה מבעוד היום גדול והולכים להם, ואחר כך היו אחינו האשכנזים מתפללים מנחה, וקבלת שבת ומעריב בזמנו, גם כן כמה וכמה מנינים.

ומה מאוד היה לי תיות גדול ותענוג, לבלות ביום השישי ערב שבת קודש אחר הצהריים [ליד הכותל], כי היו מרגישים אז תיות גדול יותר מכל השבוע, וגם כי היה יותר רוב עם, וגם יש קבלה¹⁶ כי בערב שבת קודש אחר חצות היום, באים האבות הקדושים, וכל הצדיקים, לקבל שבת אצל כותל המערבי, ובודאי יש עת רצון.

וגם בשבחי האר"י ז"ל איתא (מהדורת ווארשא תרי"ג, דף ג ע"ב), כי האר"י הקדוש אמר פעם אחת לתלמידיו, בעת שהלך עימם מחוץ לעיר צפת לקבל שבת בעוד היום גדול, ואמר להם: 'חברים, רוצים אתם שנלך ביחד לירושלים לכותל המערבי לקבל שבת?', ואחדים מהם השיבו כי מוכנים הם לזה, ואחדים השיבו כי ילכו לקבל רשות מנשותיהם, ומחא האר"י ז"ל כף אל כף ואמר כי הפסידו, כי אם היו אומרים כולם בלב שלם, שהם מוכנים לילך לכותל המערבי לקבל שבת, אז היתה הגאולה השלימה, כי היה אז עת רצון גדול...

בשבת מרגישים ליד הכותל המערבי תענוג ותיות גדול ביותר

הרבה פעמים הייתי מתפלל מוסף אצל הכותל המערבי, ואז מרגישים תיות גדול ביותר, כי מתקבצים 'רוב עם' מכל הבתי מדרשים, וגם מחוץ לעיר [העתיקה] מכל השכונות, והרבה [מהם] התפללו במנין בכותל גם שחרית, והרוב היו מתפללים [בכותל] רק מוסף. וְהֵינּוּ אומרים הרבה פעמים 'קדושת כתר', כי הנה זה עכשיו מתפלל מנין אחד, ותיכף מתפלל מנין שני, וכן עד עשרים מנינים ויותר, ובכל פעם כל השומעים עונים קדושה. ובפרט בשבת שמברכין את החודש, או שבת חשוב, שאז באים הרבה אנשים מאוד.

והכלל, שבשבת במוסף הייתי מרגיש תענוג ותיות גדול שם, ואחר כך הייתי הולך לאכול סעודתי... ואחר כך הייתי הולך עוד הפעם לכותל המערבי לומר תהלים כולו, גם להתפלל תפילת מנחה של שבת, שהיו מתפללין כמה וכמה מנינים את תפילת המנחה, וקריאת התורה היו קורין אצל כותל המערבי, כי באים שמה הרבה אנשים גם מחוץ לעיר, שאינם באים בשחרית, באים אחרי הסעודה לומר תהלים ולהתפלל מנחה.

¹⁶ כך מובא ב'כתבי הרב יהודה אלקלעי' כרך א [ירושלים תשל"ה] עמ' 293, 'בקול קורא' משנת תרמ"ז, מאת המו"ל ר' פנחס בן מיכאל עבד אלה.

והכלל, שבכל יום [שישי] ערב שבת קודש (ובפרט אחר חצות היום), ובפרט כל יום השבת קודש – היו אצל כותל המערבי מלא אנשים, אלו הולכים ואלו חוזרים, והיה תענוג וחיות גדול מאוד שם.

ימי בין המצרים ליד הכותל המערבי (שנת תרפ"ד)

(פרקים קלא-קלב): בשבת קודש פרשת פנחס, שהיה יום י"ז בתמוז [תרפ"ד], ואכלנו במוצאי שבת קודש את הסעודה קודם התענית יחד בגבעת שאול, ובבוקר השכם חזרנו לישיבה כמו תמיד, ובצהריים הלכנו לעשות 'תיקון חצות' אצל כותל המערבי, כמו המנהג בירושלים¹⁷ שבאים הרבה אנשים בימים ש'בין המצרים' לעשות תיקון חצות בחצי היום אצל כותל המערבי, וחולצין המנעלים ויושבים על הארץ ואומרים חצות שב'שערי ציון' והקינות שמובא שם, וכן 'תיקון שלוש משמרות' בבכי ונהי, ובצפיה לבנין ציון וירושלים. וכן אמרנו הנזכר לעיל בהתעוררות גדולה. ובפרט אנכי, שזו לי הפעם הראשונה להיותי בין המצרים בירושלים, ואצל כותל המערבי.

ואמרנו [ליד הכותל] גם את התפילה שב'ליקוטי תפילות' חלק שני סימן יג – התפילה שעל 'בין המצרים', וכן עוד תפילות כאלה, בבכיה רבה ובצפיה והשתוקקות וגעגועים בכלות הנפש לישועת ישראל ונחמת ציון וירושלים ובנין בית המקדש, וכך בילינו כמה שעות, ואחר כך חזרנו לישיבה, וגם אחר כך הלכתי עוד פעם להתפלל מנחה אצל כותל מערבי.

והכלל, שבכל יום מ'בין המצרים' עשינו 'תיקון חצות' אצל כותל המערבי, ובילינו שם לא פחות משתי שעות... באלו השבתות שבין המצרים הייתי מרגיש התעוררות יותר משאר שבתות, וכמובא בספרים (גם ב'ליקוטי הלכות', הלכות שבת), כי 'בין המצרים' יותר מסוגל למצוא השם יתברך, ובפרט השבתות שבין המצרים הם גדולים ומסוגלים אז מאוד...

באלו הימים היינו משתתפים עצמנו ביותר בצרות ישראל – ובפרט שהיינו רואים גלות השכינה לעינינו, כי ציון מדבר היתה, ירושלים שממה, בית קדשנו ותפארתנו ערבים הולכים בו¹⁸, ואנחנו עם בני ישראל שפלים ונבזים מאוד בכלל ובפרט ובפרטי פרטיות, וכל המקודש מחברו יותר חרוב מחברו¹⁹ – עד שממש היו מכירים בפנים השינוי שנשתנה הפנים, וניכר בו יותר הכיסופין והשתוקקות עד כלות הנפש לישועת ישראל וירושלים, שתיבנה במהרה בימינו, אמן.

¹⁷ כן כתב רא"מ לונץ: "מ"ז בתמוז עד ט' באב, בהימים האלה ילכו [לכותל] הרבה מבני האשכנזים לומר 'תיקון חצות', אך ביום התשיעי באב, יום שבו נחרב הבית, מלא המקום הזה מהתחלת הלילה עד למחרתו המון אנשים ונשים, הפורשים כפיהם כיונים אל ארובותיהם, ובוכים ומייללים בקול מחריד, ושופכים דמעות כנחל על חורבן הבית וגלות האומה" (כותל המערבי של הר בית אלוהינו, מהותו ותכונותיו וזכרונותיו, ירושלים כרך 7, תרע"ז, עמ' 33). וכן הצהיר מרן ראש הרבנים לארץ-ישראל הראי"ה קוק בפני ועדת החקירה הבריטית על הכותל: "מנהג הוא כי ביום הגדול הזה, שבו אנו מתאבלים על גלות השכינה שבאה עלינו על ידי חורבן הבית, כולנו יושבים על הרצפה בבתי הכנסיות. באותו היום חייב כל יהודי שהדבר ביכולתו, לבוא לכותל המערבי ולשפוך את דמעותיו על השריד היחיד הזה של תפארת הקדושה של תור הזהב שלנו, והוא יושב ומתפלל ומבקש רחמים מבורא עולם שישוע את עמנו ועלידי כן יביא ישועה לעולם כולו" (כותלנו – הרב קוק והמאבק על הכותל, ירושלים תשס"ט, עמ' 128).

¹⁸ ע"פ ישעיה סד, ט-י: "ציון מדבר היתה ירושלים שממה, בית קדשנו ותפארתנו אשר הללנו, אבתינו היה לשרפת אש וגו'", ואיכה ה, יח: "על הר ציון ששם – שועלים הלכו בו".

¹⁹ ע"פ לשון הרמב"ן המפורסמת (באגרת לבני משפחתו בשנת ה'כ"ז): "וכללו של דבר: כל המקודש מחברו יותר מחברו, ירושלים חרבה מן הכל".

תשעה באב תרפ"ד ליד הכותל המערבי והר הבית

(פרק קלב): הגיע ערב שבת קודש פרשת דברים, 'שבת חזון' ותשעה באב (ונדחה התענית ליום ראשון), ועשיתי גם כן כמו בכל יום שיש... והלכנו לכותל המערבי כמו בכל שבת, והתפללתי מוסף ועשיתי בעבודת ה' והתבודדות... וכששקעה השמש והיה צאת הכוכבים, הפשטתי בגדי שבת ולבשתי בגדי חול באבלות וצער וייסורים, וטעמתי ממש טעם מר מאוד – לצאת מחיות אלקות כזה, מאור כזה, משמחה וחדוה, שביום שבת קודש, ליום שהוא יום חושך ואפילה ועצבה ודאגה כזה, ממש מהפך אל הפך...

לפי היה מלא מרירות וצער עד הנפש, ובפרט שזה הפעם הראשונה להיותי ביום ט' באב בירושלים עיר הקודש ואצל כותל המערבי, שעליהם כל הבכי והצער מכל ישראל בכל מקומותיהם. ופה היה כל המלחמות והחורבן והכיבוש שנכבשה ירושלים ונחרבה, ובודאי היה הלב מתעורר יותר...

והלכתי לכותל המערבי, והיו כבר הרבה אנשים שבאו לבכות ולומר 'איכה' אצל הכותל המערבי (ואחדים באו עדיין לבושים בגדי שבת, ושם פשטו אותם), ואחר כך נתוספו עוד אנשים, עד שהכותל המערבי היה מלא מפה לפה, עד שלא היה מקום לצאת ולבוא²⁰.

והתפללנו ערבית בקול נמוך ונבוך, ואחר כך אמרנו מגילת איכה בבכיה רבה והתעוררות רב ועצום מאוד, אשר אין לשער שבירת לבנו וצערנו עד הנפש. וכך ביליתי כמה שעות בבכיה, ואחר כך הלכתי חזרה לבית מדרשנו באבלות ואנינות על חורבן בית המקדש, ושכבתי על הארץ, וגם שמתתי אבן למראשותי (עי' שו"ע סי' תקנה סעיף ב), והייתי לומד נביאים בספר ירמיהו המדבר מהחורבן, ומאוד המר לבי ובכיתי מהלימוד הזה עד קרוב לחצות הלילה.

ואז בא גם חברי יעקב זאב, יחד עם עוד כמה אנשים, לילך לכותל המערבי בחצות הלילה ולומר 'חצות' ולבכות ולהתאבל על חורבן בית מקדשנו, והלכנו יחד, והיה קשה מאוד לדחוף את עצמנו עד שזכינו לבוא לכותל המערבי ממש, מחמת ריבוי אנשים ונשים שהולכים כל הלילה וכל היום ממש, שמערב תשעה באב אחר סעודה המפסקת עד ליל עשרה באב קשה מאוד להגיע לכותל המערבי, כי כל היום וכל הלילה הכותל מלא אנשים ונשים.

וגם בכל הסמטאות שלפני הכותל מלא מאנשים ונשים וטף, ועומדים שמה שוטרים הרבה מאוד, עם הקצינים שעליהם, כמו שלשלת ארוכה, ומחזיקים את הסדר שלא ידחקו כל כך אחד את השני. וגם אלו האנשים שיוצאים מהכותל כבר, הולכים דרך סמטאות אחרות בדרך אחרת, ואלו הבאים לכותל הולכים ובאים דרך סמטאות אחרות, ואף על פי כן הדוחק גדול ועצום מאוד מאוד.

²⁰ תאור דומה על תשעה באב בכותל באותה שנה כתב הרב משה טננבאום הי"ד ('מסעות משה', ירושלים תרפ"ד, עמ' קפ-קפא): "מוצאי שבת קודש פרשת דברים, בליל תשעה באב (הנדחה) אמרנו בבכיה רבה האיכה והקינות... ולמדנו בבית הכנסת 'מדרש איכה' עד קרוב לחצות, אחר זה הלכנו לכותל המערבי... הבכיות והקולות שיש שמה, אי אפשר לתאר, ובן חו"ל לא יוכל לשער גודל האבילות אשר ישכון אז על לב האדם. בבוקר השכם הולכים לפני כותל המערבי, גם הנשים עוד שארית כוחן תחגורנה ואשה את רעותה תעורר למספד בקול מר צורח. וכה ירבה מספר הנאספים לפני כותל המערבי והשוק שקודם לו, וכיונים אל ארובותיהן ידלו עיניהם הנגרות מבכי למרום, כי ירחם ה' ציון ויבנה ערי יהודה".

וגם הרבה יהודים מהמושבות באים אז לירושלים, ויש הרבה מהם שהולכים לסבוב את חומת העיר העתיקה של ירושלים עיר הקודש סביב סביב, לקיים הפסוק (תהלים מח, יג): "סבו ציון וְהִקְיִפוּהָ" וכו', וזה לוקח זמן כשתי שעות.

ודחפנו את עצמנו עד שזכינו לבוא ולגשת לכותל, ואמרנו 'חצות' בבכיה בדמעות שלישי וצער עד הנפש, ובילינו שמה כמה וכמה שעות בבכיה ואנקה מצער הלב... ואני הלכתי לבית מדרשנו והנחתי את עצמי כנ"ל ונאנקתי דם בצער עד הבוקר, ובוקר השכם קמתי ורצתי לכותל המערבי והתפללתי שם (כי יש אז כמה וכמה מנינים), ואחר כך ישבנו לארץ ואמרנו הקינות בבכיה עצומה עד קרוב לחצות היום, ואמרנו עוד פעם 'תקון חצות' בבכיה מרובה, ואחר כך התחילו להתפלל מנחה וקריאת התורה...

ובכלל אי אפשר לְשַׁעַר ולהעריך ולתאר, את הרושם העושה למי שבא בתעשה באב אצל הכותל המערבי, ממש אין דוגמתו, כי הלב נקרע לכמה קרעים, ואפילו לב אבן הוא – נימוח²¹, מעוצם ההתעוררות והבכיה והצעקות, מהקהל הרב והעצום אשר אצל הכותל, אשר ממש כל המעת לעת מלא אנשים על כל גדותיו, והצעקות והבכיות אינו נפסק.

ומאחרי סעודה המפסקת מתחיל להתמלא אנשים, ואומרים מגילת איכה בלב נשבר ונדכה עד דיכדוכה של נפש, ואחר כך היה הדרשן רבי בן ציון יאדלר אומר דרשה²² בקול נהי ומר מאוד מאוד, אחרי שכבר דרש קודם במאה שערים, בבית המדרש 'ישועות יעקב' בפני קהל ועדה, והבכיות והצעקות עד לשמים.

וכן מתאחר עד חצות הלילה, ואז מתגברים הקולות והצעקות בבכי ונהי יותר ויותר, וגם מאנשים חדשים שבאים [לכותל] כל פעם מכל השכונות הקרובות והרחוקות, וכך נמשך עד הבוקר... וכשאומרים תפילת 'נחם' ב'בונה ירושלים' [בתפילת מנחה] גם כן ההתעוררות רב... והכלל כי אי אפשר לספר ולתאר בשום אופן בעולם. יהי רצון שהשם יתברך יזכנו לראותה בבנינה ובשמחתה²³, בקרוב במהרה בימינו, אמן.

ראשי־השנה תרפ"ה אצל הכותל המערבי

(פרקים קמ-קמא): אחרי 'התרת נדרים' הלכנו ביחד לכותל המערבי, ואמרנו 'תיקון הכללי' בהתעוררות ובהתקשרות לציונו הקדוש של רבנו זכרונו לברכה, ובילינו כך כמה וכמה שעות באמירת ה'תיקון כללי', בהתעוררות ובכיה ותשוקה לציון רבנו הקדוש זכרונו לברכה, ובאמירת התפילה ד' מליקוטי תפילות המדבר מוידוי דברים לפני הצדיק, ובאמירת כל התפילות שעל ראשי־השנה מתוך הליקוטי תפילות, ותהלים והתבודדות ובקשה ורחמים עד חצות היום.

²¹ ע"פ סוכה נב, ב: "תנא דבי רבי ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח וכו'".

²² "הממשלה אסרה את הנאומים כל השנה על־יד הכותל המערבי, ורק בליל 'תשעה באב' נתנו לי רשות לדרוש כמנהגי, והיה הדבר כתוב במפורש בחוק הממשלה, שרק ה'מגיד' הרב יאדלער רשאי לדרוש על־יד הכותל, ורק בליל תשעה באב ותו לא" (רב' צ' יאדלר בספרו 'בטוב ירושלים' עמ' שעו-שעח).

²³ ע"פ תענית ל, ב: "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה".

ובכלל בערב ראש־השנה, וימי ראש־השנה, ההתעוררות גדול אצל כותל המערבי, כי כמעט בכל הימים האלו מלא אנשים אצל כותל המערבי, שבאים לבקש ולהתחנן עליהם ועל בני ביתם ועל קרובים ועל כל כלל ישראל, שתהא השנה הבאה עלינו שנת ישועה, ובערב ראש־השנה - מבוקר השכם ועד הערב - הכותל המערבי מלא אנשים מִפֶּה לְפֶה, עד כי אין מקום לעמוד, והכל בהתעוררות ובכיה.

וכן בשני הימים של ראש־השנה - מלבד המניינים שיש שם אצל כותל המערבי, שמתפללים שמה כל התפילות של ראש השנה בציבור כמו בבית המדרש - באים גם כן מכל הבתי מדרשים שבעיר קודם שחרית, ובין שחרית למוסף, לומר תהלים ולבקש רחמים מאת השם־יתברך. וקודם תקיעת שופר, וכן אחר כך במנחה, יש הרבה אנשים הבאים אחרי סעודת היום לומר תהלים ולהתפלל מנחה שמה...

(פרק קמב): והנה ההתעוררות של כל אנשי שלומנו ביחד, אז בערב ראש־השנה הזה שנת תרפ"ה, אצל כותל המערבי ו'שמעון הצדיק' - שעושים תשובה על כל השנה ומתוודים בכל לב ונפש, ומבקשים העיקר על עבודת ה', ושיתגלה כבוד מלכותו יתברך - בודאי ההתעוררות יותר גדול ועצום מאוד...

ובבוקר ביום א' דראש־השנה, באנו בבוקר השֶׁכֶם לעיר העתיקה והלכנו לכותל המערבי לפני תפילת שחרית, ואחר כך נכנסנו לבית מדרשנו ונתקבצו כל אנשי שלומנו והתפללנו בהתעוררות ובחיות גדול עצום ורב... לפני תקיעת שופר הלכנו עוד הפעם למקווה, ומשם לכותל המערבי בערך שעה אחת בתשובה ובתפילה ובקשה והתעוררות, ואחר כך חזרנו לבית מדרשנו ואמרנו הזוהר שלפני התקיעות... ובבוקר יום ב' דראש־השנה הלכנו גם כן לעיר העתיקה, וגם כן היה כל הסדר כדאמתמול...

עשרת ימי תשובה בכותל המערבי ובמקומות הקדושים

(פרק קמא): מערב ראש־חודש אלול עד יום־הכפורים היו כל המקומות הקדושים מלאים אנשים נשים וטף בהתעוררות ובכיה ותפילה תחינה ובקשה מלפני השם־יתברך, ובפרט אצל כותל המערבי²⁴, כנזכר לעיל, היה מלא אנשים כל ימי הרחמים והרצון האלו, ובפרט בימי הסליחות, ומכל שכן וכל שכן בערב ראש־השנה וגם בראש־השנה כנזכר לעיל, ובעשרת ימי תשובה, ומכל שכן וכל שכן בערב יום כפור, שאין לשער ולהעריך גודל ההתעוררות, כל היום ממש הכותל מלא אנשים, ואפילו בסימטאות שלפני הכותל הדוחק עצום, והכלל שההתעוררות גדול ועצום מאוד.

וגם בשאר המקומות הקדושים, כגון אצל שמעון הצדיק, היו מלאים אנשים בימי הרצון האלו, וכן על הר הזיתים כל הארבעים יום האלו, ובפרט בערב ראש־חודש אלול, אז כל ההר מראשו ועד רגליו מלא מקהל ישראל עצום מאוד, שמשתטחים אז ברחמים ובתחנונים... וכן

²⁴ כן במכתב מלשכת הרבנות הראשית לישראל בכ"ו באלול תרפ"ב אל מושל ירושלים הבריטי: "אנו מוצאים להעיר את תשומת־לבו אל הקושי הגדול שיש להמתפללים היהודים אם לא יהיה להם מקום לשבת, בעיקר בימי החגים הבאים־עלינו־לטובה. כנהוג מעולם, מְרַבִּים הבאים להתפלל בימי ראש־השנה ויום־הכפורים וחג הסוכות, ביניהם זקנים ותשושי־כח, שהדבר נוגע לנפשם לעמוד על רגליהם כל משך התפילה הארוכה של הימים הקדושים האלה" (ארכיון המדינה, גל-3 / 57419, דף 90).

אצל קבר רחל אמנו זכותה תגן עלינו, אמן, היה נפתח דלתותיו מערב ראש-חודש אלול ועד ערב יום הכפורים יומם ולילה²⁵... וכן הדרך לעיר הקודש חברון היתה הומה מאוטומובילים, מלאים אנשים נשים וטף, שהיו נוסעים על קברי אבותינו ואמותינו הקדושים בכל ימי הרחמים והרצון...

יום-הכפורים תרפ"ה בכותל המערבי מול מקום קודש-הקדשים

(פרק קמג): בליל ערב יום הכפורים ישנתי מעט, אבל לא יכלתי לישון מרוב ההתעוררות והצפיה ליום הקדוש והנורא, שצריך הכנה רבה בתשובה ותפילה והתבודדות... אחרי חצות עשיתי 'כפרות' כנהוג, אחר כך סליחות, ולא יכלתי לישון עוד, ובבוקר רצתי למקווה ולהתפלל, ואכלתי מה שאכלתי והלכתי לכותל המערבי, והיו כבר הרבה אנשים מאוד ובהתעוררות גדול, כנזכר לעיל, וביליתי איזה זמן באמירת 'תיקון הכללי' והתבודדות ובקשה ותפילות של יום כפור מ'לקוטי תפילות'...

וחזרתי לעיר העתיקה, ואמרתי תפילות של ערב יום כפור מזקני, אביו של השל"ה זצ"ל, בספרו 'ברית אברהם', המתחיל: "תכלית הימים והלילות", ויודי הגדול ושאר תחינות ובקשות, והלכתי עוד הפעם למקווה ולהתפלל מנחה אצל כותל המערבי, והנה הדוחק אז רב מאוד מלגשת אל הכותל וההתעוררות גדול מאוד מאוד. והתפללתי מנחה של ערב יום הכפורים ו'על חטא' בבכייה ותשובה והתעוררות, במנין. ואמרתי 'תיקון הכללי' ותפילות ותהלים והתבודדות. ואחר כך עוד פעם מקווה ומלקות (עיינין שו"ע א"ח תרו ו)...

[למחרת] הלכנו כולנו באשמורת הבוקר לכותל המערבי... יחף עד הכותל המערבי, ודיברתי עם רבי אלתר בנציון מה יהיה התכלית ממני, לאומן אינני זוכה לבוא, שלום-בית אין לי, ואני נע ונד. ועוררתי אותה לבקש רחמים עלי, וגם על חברי יעקב זאב, ואמרנו 'תיקון הכללי' ותפילות והתבודדות עד אור הבוקר, ובהרהורי תשובה ויודי דברים.

²⁵ "הרבה מיושבי ירושלים אנשים נשים וטף ילכו באלה הימים להתפלל על קבר רחל אמנו ועל קברי צדיקים אשר בהר הזיתים, ועל יתר קברי צדיקים אשר מסביב לעיר, ושופכים שיח כמים נוכח פני ה' בעדם ובעד אחיהם בני משפחתם אשר בגולה כי יכתבם לחיים טובים ביום הדין הבא" (רא"מ לונץ, ספר ירושלים א, תרמ"ב). "בכל ימי חודש אלול ילכו יושבי ירושלים להתפלל על קבר רחל אמנו... ולכן פתוח הבית הבנוי על קברה כל ימי החודש הזה" (מנהגי ארץ ישראל, ראש השנה, א, מוסד הרב קוק תשכ"ח, עמ' קעג). וכן במכתב הרב הראשי הראי"ה קוק למושל מחוז ירושלים, בי' באלול תרפ"ט: "מנהג קדוש דתי הוא ליהודים מאז ומקדם להשתטח במשך אלול על ציון קבר רחל אמנו ע"ה ביום ובלילה, להרבות בתפלה עבורם ועבור כל אחינו שבגולה, לפני הגיע הימים הנוראים ראש השנה ויום הכפורים" (תצלום כתי"י במרכז תעודי בית הרב קוק, בי-34).

ובאור הבוקר חזרנו לבית מדרשנו... ואחר קריאת התורה, קודם תפילת מוסף, הלכנו הרבה אנשים לכותל המערבי, והיו שם הרבה אנשים מאוד והתעוררות גדול, כי באים הרבה אנשים מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, בין שחרית למוסף, ובין מוסף למנחה, ובין מנחה לנעילה, להתפלל ולבקש - מלבד המניינים שמתפללים כל התפילות של היום בציבור אצל כותל המערבי - וכן יש שנעורים שמה כל ליל יום הכפורים, וכן יש הרבה שבאים שמה בבוקר קודם התפילה.

ובכלל יש התעוררות גדול ועצום מאוד כשמזכירים את עצמנו, כי פה במקום הקדוש הזה היה כל העבודה הקדושה והנוראה של היום הקדוש והנורא הזה, כל עבודת הכהן גדול במקדש ובקדשי הקדשים, והרעש הגדול וההתעוררות שהיה נעשה פה בבית הגדול והקדוש הזה, ביום הזה, ושכל כלל ישראל התפללו יחד והתודו את עוונם, והכל מה שאנחנו מזכירים בסדר העבודה של מוסף יום כפור - היה רק במקום הזה, ובפרט כשבאים להתפלל מוסף ולהזכיר העבודה בפנינו²⁶, לשלם פרים שפתינו²⁷, ולהיות חשוב כאילו עשינו גם היום העבודה.

ובכן בלינו שם בערך כשעה בתפילה ובקשה ותשובה והתבודדות, וחזרנו לבית מדרשנו. והתחיל אחר כך ה'בעל מוסף' שלנו, רבי דוד חלאדנקי, להתפלל תפילת מוסף בהתעוררות רב, ובפרט כשהתחיל העבודה 'אתה כוננת' בהתעוררות עצום ורב, והיה לי ממש התפעלות הנפש מזה, וגם כי הנני מסתכל ומביט שפה לנגדי, רחוק איזה אמות, שם בקדשי הקדשים (שרואים מבית מדרשנו קרוב מאוד) היה הכל. ואחר כך כשמזכירים שם איך נחרב בית מקדשנו ואיבדנו כל אלה, ועוצם הצרות העוברים וגוברים יותר ויותר, ובפרט כשהזכירו מעשרה הרוגי מלכות, היה רעש גדול ובכיה רבה מעומק הלב מאוד מאוד.

סוכות תרפ"ה בקרבת הכותל המערבי

(פרק קמ"ד): בשבת שבין יום-כפור לסוכות, באו לכל התפילות לבית מדרשנו בעיר העתיקה, להתפלל, ומשם לכותל המערבי כנוכר לעיל... והייתי מתפלל כל יום בבוקר אצל כותל המערבי במנין של השמש רבי נח זכרוננו לברכה²⁸, והייתי מבלה הרבה אצל כותל המערבי בתהלים ותפילות של חג הסוכות ושלש רגלים, וכן ביום הששי ערב שבת קודש הייתי אצל

²⁶ בויקרא רבה ז, ג: "רבי אחא בשם רבי חנינא בר פפא: שלא יהיו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבין קרבנות ומתעסקין בהן, עכשו שאין קרבנות מהו להתעסק בהם, אמר הקדוש ברוך הוא: הואיל ואתם מתעסקים בהם, מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבין אותן". ועוד במדבר רבה יח, כא; ועיין במנחות קי, א.

²⁷ ע"פ הושע יד, ג: "ונשלמה פרים שפתינו", ובמצודת דוד שם: "רצוננו-לומר, במקום הקרבנות פרים - נשלם בו וידוי שפתינו". ובשירי-השירים רבה פרשה ד: "אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, אין לנו לשון זהורית ושעיר המשתלח, אמר להם: 'כחוט השני שפתיך' - רחישת פיך תביכה עלי כחוט השני של זהורית. רבי אבהו אמר עלה (הושע יד, א): 'ונשלמה פרים שפתינו' - מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח? שפתינו. 'מדברך גאונה' - מדברך יאי, מדברותיך יאיא. אמר רבי אבא בר כהנא: אף על פי שהוא מדבר חביבין על מחצתו עכשו כשהוא תרב כשם שמחביבין על מחצתו כשהוא בני".

²⁸ השמש האשכנזי של הכותל ר' נח גלאזשטיין, נלב"ע בכ' בתמוז תרצ"ג. הרחבנו אודותיו לעיל בהערה 15. תפילות הימים הנוראים התקיימו בבית כנסת ובית מדרש שייסד ליד הכותל, וכפי שדווח עתון דאר היום (ו' בתשרי תרפ"ב, עמ' 8): "בבית הכנסת החדש הזה התפללו ותקעו בשני הימים דראשי-השנה, ובשעת קריאת התורה נכנסו לבית-המדרש הנוכר. אחר גמר התפילה פתח מר נח גלאזשטיין את דלת הכניסה לבהמ"ד, והרבה מבקרים באו כל היום מאשר באו להתפלל שם. בין המבקרים היו מחברי משרד הרבנות ורבים מנכבדי ירושלים. כולם הביעו את ברכותיהם למשתדל מר נ. גלאזשטיין על השתדלותו בענין הזה, שעל ידו נתנה האפשרות להתפלל לפני כותל המערבי, את כל התפלות בקביעות בכל הימים".

הכותל, ואצל שמעון הצדיק זכותו יגן עלינו אמן... ואחר כך חזרתי לעיר העתיקה והייתי עוד אצל כותל המערבי.

ואחר כך קבלנו שבת קודש ותפילת מעריב בבית מדרשנו... ובבוקר בשבת קודש התפללנו גם כן בבית מדרשנו... ואחר כך הלכנו לכותל המערבי כנהוג...

ובבוקר יום א' והוא ערב חג הסוכות הלכתי לכותל המערבי להתפלל, וגם ביליתי שם איזה זמן בתפילה והתבודדות, ואחר כך הלכתי ל'מערת שמעון הצדיק'... והלכתי עוד פעם למרחץ ולמקווה לכבוד יום טוב קודש, והלכתי לכותל המערבי, ושם ביליתי כבר כל הזמן עד הלילה, בתוך 'רוב עם' הבאים לשם, והתפללתי שם מנחה במנין, ועסקתי בתפילות ועבודת השם יתברך והתבודדות והכנה ליום טוב, בתשוקה וכיסופין בְּחַיִּית וְהַתְּעוּרֹרוֹת, ואחר כך חזרתי לבית מדרשנו...

ובבוקר השכם הלכתי למקווה והייתי אצל כותל המערבי קודם התפילה כנהוג. ואחר כך התפללתי בין אנשי שלומנו שהתקבצו והתאספו בבית מדרשנו... ואחר קריאת התורה עשינו ריקוד גדול במעגל בניגון ושיר.

והלכנו כולנו בְּחַיִּית וחשק גדול והתעוררות רב להתפלל מוסף אצל הכותל המערבי, וכאשר באנו לסמטאות שלפני הכותל המערבי כבר היה דוחק רב של אנשים, שהלכו לכותל להתפלל מוסף ו'לעלות לרגל', כי מכל הבתי כנסיות והבתי מדרשות שבירושלים הולכים להתפלל מוסף ו'לעלות לרגל', ובודאי הדוחק של האנשים רב ועצום, וההתעוררות גם כן עצום ורב.

ובפרט בהגיענו סמוך לכותל המערבי, בודאי הדוחק יותר רב, וקשה מאוד להגיע לאיזה מקום לעמוד שם, ובפרט לזכות לנשק אבני הכותל – כמעט שהוא מן הנמנע. ובהגיענו לכותל העמדנו עצמנו להתפלל מוסף בהתלהבות והתעוררות עצום, ותשוקה וכיסופין וגעגועין עצומים מאוד, שנזכה לראות בבנין בית המקדש ולעשות תמידים כסדרם ומוספין כהלכתם. ובבכיה מתוך כיסופין, ובפרט בחזרת התפילה ובהזכיר השליח צבור 'ומפני חטאינו', ממש נמס לבנו למים, ובפרט באמירת 'ותערב לפניך עתירתנו כעולה וכו', אנא השב שכינתך לציון עירך וסדר העבודה לירושלים וכו', [היתה] ההתעוררות גדול ועצום בלי שיעור, ובכיה מתוך כיסופין עד כלות הנפש, וכן גמרנו תפילת מוסף ואמרנו 'תיקון הכללי' והתבודדות וכו' וכו'.

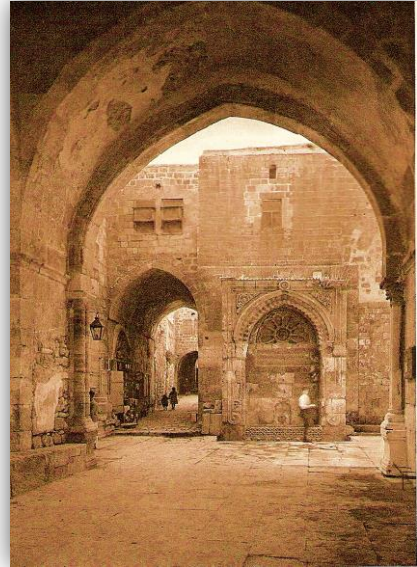
בחג הסוכות

ביל שנת א' סוכות זרק ערבי
אבנים על המחפלים על יר הכותל. הוא
נחפש על אחר הננות ונאסר עיי הקצין
לנר.

בשבת בבוקר נאסר עיי הקצין סופר
נער ערבי שורק מקל על המחפלים.
כרניל בכל ימי החג, באו אחסול
רבים לפני שער הבית לאמור שם תפלה
קצרה. אולם שמשו המסנר לא נתנו
להם לנשת עד השער, מתוך טענה שהם
רוצים לחתפרין לתוך החצר. במקרה
נודסן דשם קולי קיש ולאחר שיחה עם
שיך המסנר, הורשה ליהודים להתנהג
כבכל שנה. ושנה.

מתוך עמוד השער בעתון 'דבר' חוה"מ סוכות תרפ"ט
גליון 1015 (קב)

ואחר כך הלכנו 'לעלות לרגל' עד הר הבית, עד למקום המקדש²⁹, עד המקום שמותר לטמאי מתים לילך בו³⁰. ואמרנו "ומפני חטאינו" ו"מלך רחמן", אבל הכל בעל-פה, כי להביט בסידור לא היו מניחים הגוים והשמש הערכי של מקום-המקדש בשום אופן, וכן אצל שאר מקומות הקדושים כמו קברי מלכות בית דוד - הגויים לא נותנים להביט בסידור, כי יראים שלא יפעלו בתפילה להיגאל. ואף על פי כן, עשינו שם איזה פעמים בעלותנו לרגל ריקוד גדול במעגל בניגון, והשמש הגוי הנזכר לעיל ראה ובערה בו חמתו, אבל לא יכול לעשות כלום.

ואחר כך נכנסנו למקום 'לשכת הגזית'³¹, ששם ישבו הסנהדרין³², אשר חציו בקודש וחציו בחול, וכהיום בעוונותינו הרבים זה רבות בשנים, שקבעו שמה הערכים את מקום בית משפטם והקאדי (השופט) בראשם.

אבל אחר איזה שנים, אחר שחזרתי מחוץ לארץ (בשנת תרצ"ג?) כבר היו סוגרים את 'לשכת הגזית' ולא מניחים את היהודים להכנס. וכן אחר כך התחילו גם למנוע מלגשת עד מקום-המקדש 'לעלות לרגל', והיו מניחים רק לעמוד מרחוק. ואחר כך מנעו גם את זאת, ומאז התחילו להפסיק לילך 'לעלות לרגל' למקום-המקדש, וזה כמה שנים שלא הולכים יהודים לשם כלל, רק היו הולכים לכותל המערבי להתפלל מוסף, ואחר כך היו הולכים על רחוב המייאדן בחצר ראדשקוויצ'ער, שהוא חצר של יהודים סמוך לבתי מחסה, ושם רואים כל מקום-המקדש³³.

²⁹ נראה מכאן ובהמשך שהגיעו לרחבת שער השלשלת, העשוי כשער לפני משער (מצורך תצלום משנת תרפ"ה, במבט מתוך הר הבית). כידוע, משם והלאה לא היה בזמנם רב בירושלים שהתיר להכנס פנימה בטומאת מת. בהגיעם למקום התנכל להם שומר הר הבית בהכירו על פניהם שאמונתם נוגדת את אמונת האיסלם, ובתואנה כאילו בלבם מזימה לפרוץ פנימה ולהשתלט על המקום. כיצא בזה ראו בתאור בעתון 'דבר' מחוה"מ סוכות, ט"ז בתשרי תרפ"ט, בתצלום המצורף. כך באותם ימים אף התכנסה 'אספת עם' מוסלמית והוציאה הכרזה רשמית כי "אין כוונת היהודים לתפילה בכותל בלבד אלא רצונם לכבוש את הר הבית ולהקים שם, במקום המסגדים, את בית מקדשם" (כותלנו, עמ' 45; ובהרחבה שם בעמ' 31).

³⁰ ראו לעיל הערה 9. נראה שבעל ה'ימי שמואל' וחבריו סברו כדעת הרדב"ז ומעט מהפוסקים בזמנם שהכותל המערבי של הר הבית הוא גם חומת העזרה. וכן עולה ממה שכתב לעיל ולקמן שבנין המחכמה הבני על הכותל המערבי 'חציו בקודש וחציו בחול'. יתכן שמשום כך סברו שיש חוב לטבול כדין לפני שמתקרבים לכותל ולשערי ההר. אולם כיום מקובל על כל פוסקי ההלכה שהכותל המערבי של הר הבית איננו כותל העזרה. וכן מנהג החסידים לטבול במקווה לפני הגעתם לכותל וסביבתו איננו מדין טהרה לשם כניסה להר הבית אלא משום קדושתו היתרה של הכותל מקום השראת השכינה בזמן החורבן.

³¹ כוונתו לבנין 'המחכמה' (כפי שמפרש דברי עצמו בהמשך). ייחוס 'לשכת הגזית' לחצר 'המחכמה' כנראה מקורו בספר 'שערי ירושלים' לר' משה ריישר, שנדפס בוארשא בשנת תרכ"ח והיה נפוץ בזמנם. גם תאורי המקום שם עולים בקנה אחד עם תאורי ר' שמואל כאן ובהמשך ספרו. וז"ל 'שערי ירושלים' (דף כט, ב): "ויש עוד כעשר אמות כותל, הנגדר באבנים, ולא יניחו את היהודים לבוא שמה, כי הרדב"ז ז"ל היה לו שם גילוי שכינה, ומאז היו היהודים מתפללים ובוכים שם בקול צעקה, על-יכן גדרו הישמעאלים את המקום ההוא בכותל אבנים, כי הוא סמוך ללשכת הגזית מקום מושב שופטיהם, באומרם כי היהודים מבלבלים את דעתם בצעקתם". ובהמשך העמוד כתב: "סביב הר הבית חצרות ובתים ומגדלים אין מספר, ושערים גדולים אשר בהם נכנסים להר הבית... סמוך למקום המקדש יש בנין ישן נושן מאוד וגדול, הנקרא 'לשכת הגזית', אשר מלפנים ישבו שמה הסנהדרין ודנו דיני צדק ומשפט, ובעונות-הרבים היום מקום המשפט להישמעאלים, וקורין אותו 'מחכמי', לשון 'חכמי הסנהדרין' שישבו בה. רצפת הבית מאבני שיש מינים שונים וגם הכתלים מצופים לוחות שיש... ואני הייתי שם פעמים... וראיתי לפני כל רצפת הר הבית, כי לשם מניחים את הכלל יכנס, כי מקום משפט הוא". ועוד כתב (דף נה, א): "כאשר כבש הסולטאן את ירושלים (בשנת ה'ש), איווה למושב לו בלשכה אשר בה עתה בית מועד שופטי ישמעאלים, במערב בית-המקדש, היא 'לשכת הגזית' ישיבת הסנהדרין, ונקרא בלשונם 'מאחכמי', לשון חכימיא (=חכמים), על שם חכמי הסנהדרין".

³² כך סברו פעם אך כיום מקובל שהיהויה שגוי. וראו תאור דומה מאותם ימים ב'זכרונות יוסף יואל רבלין': "בשלוש רגלים וכו".

³³ חסידי ברסלב החשיבו מאוד את המקום הזה מצד היותו בקרבת הכותל המערבי והר הבית הנצפים משם. וכן נראה ממכתב בכת"י מאת רבו של ה'ימי שמואל' הרב אברהם שטרנהארץ שהתבטא בחורף תש"א: "אודות איזו סיוע על בנין הקדוש, נגד הר הבית, סמוך לכותל, בבתי מחסה".

ואחר המאורעות האחרונים (= פרעות תרצ"ו-תרצ"ט - "המרד הערבי הגדול"), זה כמה שנים שלא נפסקו הרציחות והריגת ישראל יום יום, ונהרגו כמה יהודים ברחוב חברון אצל בית מדרשנו (ישיבת 'חיי עולם')³⁴, וברחוב מייאדן ובסטמטאות שלפני כותל המערבי, וברחוב הבאטראק (רחוב דוד). ומאז נשבתו ונשמו כל אלו הדרכים לגמרי... ולכותל המערבי הולכים בדרך החדשה שאצל בתי מחסה, שנבנתה ונסללה זה מקרוב³⁵, ולראות מקום-המקדש הולכים בחצר ישיבת 'פורת יוסף' של חכמי הספרדים. אוי לנו שעלתה בימינו כך, וברוך ה' על שארית הפליטה הנזכר לעיל. יהי רצון שיבוא משיח צדקנו במהרה בימינו ויגאלנו גאולה שלמה במהרה בימינו, אמן.

נחזור לענייננו ולשנה שאנו מספרים עליה, הלא היא שנת תרפ"ה. ובכן, ממקום 'לשכת הגזית' (שקורין 'מחכמה'), הלכנו לחצר ראדשקויצער, ששם רואים את כל הר הבית ומקום המקדש, ואמרנו גם שם 'ומפני חטאינו' ו'מלך רחמן' בבכיה והתעוררות, ואחר כך עשינו שם ריקוד והלכו כל אחד ואחד לביתם. והכלל, כי הרגשתי אז ביום טוב קודש התעוררות גדולה, והתחדשות והתנוצצות המוחין, וכיסופין וגעגועים ובכיה מתוך כיסופין ותשוקה, ובפרט בתפילות, ובפרט בתפילת מוסף (ליד הכותל), כנזכר לעיל.

ובכלל יש התעוררות גדול בירושלים עיר הקודש, ובפרט אצל כותל המערבי ביום טוב קודש, והרבה בכיות נשמעים שם מגודל הכיסופין והגעגועין לשם יתברך ולבנין בית המקדש, ואין לשער ולהעריך ההתעוררות וההתחדשות והתנוצצות המוחין, ובפרט אצל אנשי שלומנו בתפילתם ובלימוד ספרי רבנו (מורה"ן מברסלב) זכרוננו לברכה, והשמחה והניגונים והריקודים הנעשים אצלנו כידוע, ברוך השם שזכינו לכל אלה.

** ** *

ההליכה לכותל ומקום המקדש ביום טוב ראשון של פסח תרפ"ה – התקרבות להשם בכיסופים ודיבורים קדושים והשתוקקות ובושה ותשובה לפני השם יתברך

(פרק קפב, ותחילת קפג): ...וכן מתפללין אז מנינים למאות, ונשמע מפה קדושה של שחרית ומפה קדושת כתר, ומפה ברכו, ומפה קריאת התורה וכו', ואנשים לאלפים ורבבות שופכים שיח לבם בכל לב ונפש בהשתוקקות גדול, וכל אחד דוחף את עצמו ומשתוקק על כל פנים לזכות לנשק את אבניה ולשפוך שמה שיחו איזה רגעים, וגם הזמן גורם שאז נתעורר רוח דקדושה על כל אחד מישראל, ביום ראשון של פסח התעוררות דלעילא, ונתקרב מאוד לשם יתברך בכיסופין ודיבורים קדושים.

³⁴ בירחון 'קול תורה' שנה א חוב' א עמ' מו, תחת הכותרת "גלות התורה לרגלי הפרעות" נמסרה הידיעה על גלות ישיבת ברסלב: "הישיבה 'חיי עולם' שנמצאה יחד עם הת"ת ובית התבשיל ליתומים אשר בה בחצרותיה, בעיר העתיקה ברחוב חברון, סמוך לשער החנויות של מקום המקדש, נאלצה (אחרי שהושלכה פצצה אל חדריה ביום השבת של המאורעות ואחרי שבו ביום נהרג יהודי זקן מול פתח שעריה) לעזוב לפי שעה את מקומה ואת כל בניניה, ובתוכם אולם הישיבה החדש העומד באמצע בנינו, ולהתפורר למקומות שונים שבעיר".

³⁵ לפי 'יומן הכותל המערבי' של רב הכותל הרב אורנשטיין הי"ד, ועל פי תעוד הסטורי מצולם - ביום ז' במרחשון תרצ"ט (1938) למנינם), לאחר תקופה קשה של פרעות ורציחות ביהודים בירושלים וברחבי הארץ, וכחלק מחיזוק מערך השמירה בכותל ובדרכים המובילות אליו, עקר הצבא הבריטי את עצי הצבר והבתים שמלאו את השטח שבין 'שער האשפות' ל'סמטת הכותל'. על ידי הריסת הבתים התפנה השטח ונעשתה הדרך החדשה אל הכותל בטוחה יותר. תעוד מצולם של ר' שמואל נוטל ידיו ליד הכותל המערבי באותם ימים ניתן לראות בסרטון הנמצא [ברשת כאן](#) (תצלום מסך מצורף).

ואז אדרבה, כל אחד מרגיש את גודל ריחוקו עדין מהשם יתברך, וכוסף בכל לב ונפש להתקרבות לשם יתברך מחדש, וזה בחינת שמוחין דגדלות וקטנות נכללין אז בו ביחד, היינו אף על פי שהוא אז במוחין דגדלות ומקורב מאוד לשם יתברך ומרגיש גדולת השם יתברך, ואף על פי כן מרגיש אז קטנותו בעצמו, איך הוא מרוחק עדיין מהשם יתברך, ומתחיל אז לכסוף ולהשתוקק להתקרב מחדש לשם יתברך.³⁶

וגם ב'ברכת הטל', שברכנו אז עם אמירת הפיוט - עורר אותי מאוד. ואחר כך דחפנו את עצמנו עד שיצאנו מתוך הקהל הרב, והלכנו ביחד ל'עליה לרגל', היינו למקום המקדש²⁹, ושם יש הבית הנקרא 'לשכת הגזית'³⁷, ששם ישבו הסנהדרין, וחציה בקודש וחציה בחול, ונכנסנו לשם ('למחכמה') והתפללנו תפילותינו בעל פה, כי לא הניחו הערבים לפתוח ספר. ובזמנים האחרונים סגרו הבית הזה לגמרי מלהניח ישראל להיכנס לשם.

ויצאנו משם ('מ'המחכמה') וניגשנו בחצר עד מקום שאסור לאיש ישראלי להיכנס על פי הדין³⁸, מחמת שאנחנו טמאי מתים, ואמרנו שם 'ומפני חטאינו' ו'מלך רחמן' ושאר בקשות בעל-פה, כי השמש הערבי הרי לא הניח לפתוח ספר (כי הם יראים שלא נפעול ישועתנו), ואף על פי כן כמה אנשים פתחו סידור ואמרו מתוך הסידור, והוא היה לו מלחמה עימם כל פעם לסגור הסידורים, והם לא שמעו אליו לסגור הסידורים.

וגם מקודם היתה לנו מלחמה איתו ועם הנערים הערבים, שלא הניחו להיכנס עד לשם, ואנחנו בהליכתנו פגשנו יהודים שחזרו ואמרו לנו שלא מניחים לגשת, ואנחנו לא השגחנו על דיבורם והלכנו כנזכר לעיל, ובין כך באו עוד יהודים, והיה לנו מלחמה עם השמש הנזכר לעיל ועם הערבים כנזכר לעיל, שלא רצו להניח אותנו לגשת, ואנחנו התגברנו עליהם וניגשנו כנזכר לעיל, והוא התרגז מאוד, ואחר כך יצאנו שם בריקוד בעיגול ונגינה, 'מלך רחמן' וכו', והשמש הנזכר לעיל עמד ורגז. ואחר כך פרשנו שיחתנו לפני השם יתברך בלב ונפש, ויצאנו משם (מהחצר שלפני 'המחכמה'). ומזמן המאורעות האחרונים לא הולכים שם כלל וכלל.

ובהליכתנו פגשנו יהודים אחרים הולכים, וגם את גיסי פגשנו (שהתנגד לדרכי החסידות שנהגו הימי שמואל'), והביט עלינו ומתמיה עלי על שהלכתי בבגדי יום-טוב כראוי, והלכנו אנו לחצר רדשקביץ שם שרואין משם כל המקום המקדש היטב, ואמרנו גם כן 'מלך רחמן' ושאר תפילות מעומק לב ונפש, ובקשת רחמים ופרישת שיחה, ועשינו גם כן ריקוד, והשתתפו איתנו שאר אנשים, וגם ראינו משם את הקהל הרב העומד אצל כותל המערבי, וההולכים בסמטאות, וגם שמענו שם את קולות התפילה מהעומדים אצל הכותל מערבי והיה לנו נחת והתעוררות מזה.

ומשם הלכנו לאיזה אנשי שלומנו לעשות אצלם קידוש... והנה ברוך השם אכלתי סעודת יום-טוב אצל רבי נתן, ובילינו מעט בשמחה ושירים, ואחר כך חזרתי לעבודתי והלכתי אצל

³⁶ בענין מוחין דקטנות ומוחין דגדלות, ועבודת ה' על ידי המתקת בחינת הקטנות עד למצב של בחינת גדלות - ראה לקוטי מוהר"ן ח"ב לח, ובח"א א עד ו-עו.

³⁷ ראו בהרחבה לעיל בהערה 13 ובהערות 30-32.

³⁸ כנ"ל בהערה 7, וכהוראת רבני ירושלים על-פי גדר שגדרו חכמי ישראל מדורי דורות שכל עוד אנו טמאי מתים אין לעבור לפנין מקו הכותל המערבי - אף על פי שמעיקר הדין טמא מת מותר במחנה לוי - עד אשר נזכה להיטהר מטומאת מת ויתגלו לנו כל דרכי הטהרה והקדושה. יתכן אף שחששו למכשלות נוספים, ואכמ"ל.

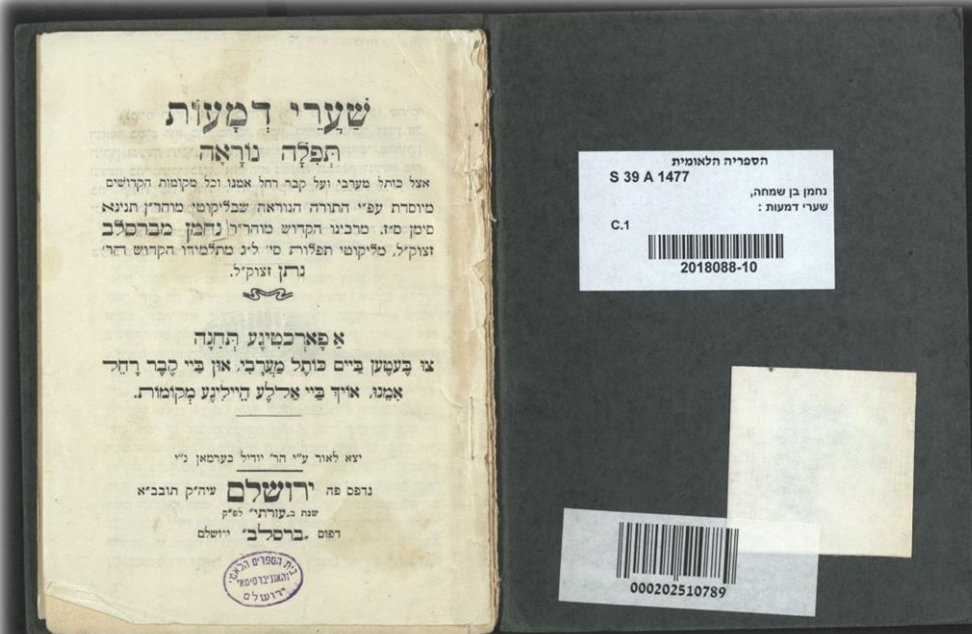
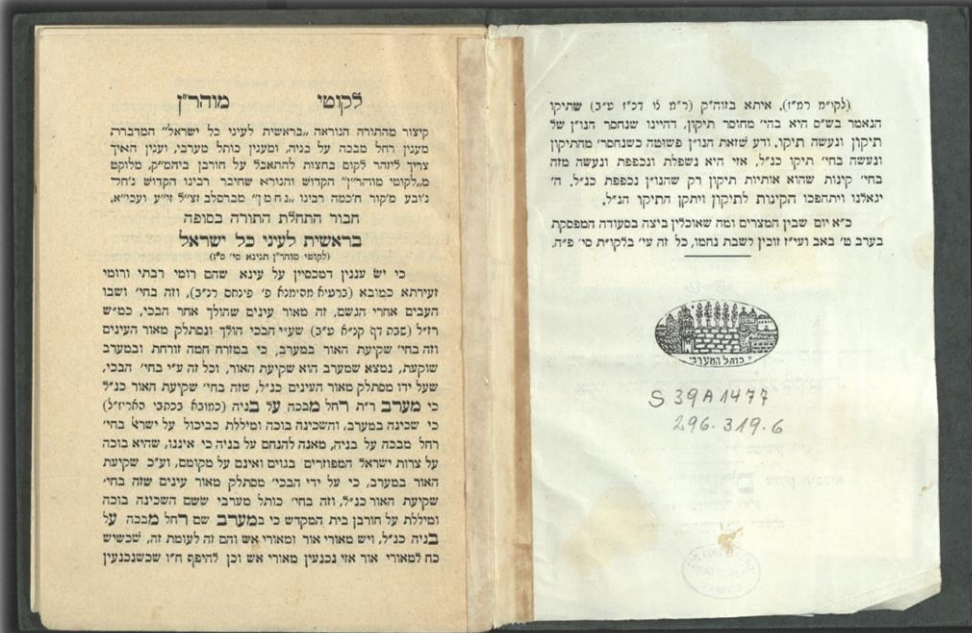
כותל מערבי, ואמרתי שם תהילים וגם התפילה 'אתה יצרת' מלקוטי תפילות על מצות ספירת-העומר הקדוש, ושאר תפילות והתבודדות, וכן ביליתי כך זמן הרבה (ליד הכותל) והכנתי את עצמי למצות ספירת-העומר בכיסופין והשתוקקות לשם יתברך, ובבושה ותשובה לפני השם יתברך.

"מבקשים רחמים בעדך על מקום-הקדוש כותל מערבי"

ב"ה יום ב' נח (כ"ו בתשרי תרפ"ז) פעה"ק ירושלים ת"ו

רפואה-שלמה וחיים ושלום וכל-טוב-סלה אל מעלת-כבוד אהובי אחי יקירי וחביבי... אי-אפשר לשער לך גודל צערי ועגמת נפשי מזה, ואין כוחנו אלא בפה, והננו עושים מה שמוטל עלינו - מבקשים רחמים בעדך על מקום-הקדוש כותל מערבי וכו', וה' ישלח לך רפואה-שלמה בקרוב בס"ד, בזכות רבנו הקדוש נגמ"ח אמן.

(מכתבי שמואל, עמ' קיז)

התפילה האחרונה ליד הכותל המערבי על-ידי חסידי ברסלב – בשנת תש"ח

הרב נחמיה ראטה³⁹, תלמיד הגרא"ז מלצר ועוד מגדולי ירושלים וחסידי ברסלב מצעירותו, תאר את השעות האחרונות בכותל לפני שנחסמה הדרך אליו ערב הקמת המדינה (אור המזרח, תמוז-אלול תש"כ, עמ' 78):

היה זה ביום ששי, ט"ו בכסלו תש"ח, יום לפני החלטת עצרת או"מ על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. אותם הימים, ימי תפילה מטעם הרבנות הראשית לשלום הישוב היהודי בארץ ישראל, היו חסידי בראסלוב נעורים בלילה לעריכת 'תיקון חצות' ולימוד פרקי זוהר, ובהשכמת הבוקר נהרו לתפילה אל הכותל המערבי.

היו אלו וותיקים שבחסידי בראסלוב, מהם זקנים אשר זכו ליצוק מים על ידי תלמידי רבי נתן מנעמרוב, תלמידו המובהק של רבי נחמן, וגם בני תשחורת – פלסו להם דרך בסמטאות הצרות של ירושלים העתיקה, והסתננו אחד אחד אל רחבת הכותל המערבי, להמשיך על עצמם טוהר וקדושת הכנות לשבת.

בדחילו ורחימו עמדנו לפני אבני הקודש הסופגים לתוכן דמע עמנו קרוב לאלפיים שנה. וכאילו חרד הלב לבאות, בשעה שאנו נהנים מזיו אור השכינה החופפת על כותל המערבי, בבחינת 'איהו לא חזי אבל מזליה חזי'⁴⁰. הרי כאן בפינה קדושה זו מצא החסיד הבראסלבי את עולמו בהתבודדותו עם קונו, כי ההתבודדות תורה שלימה היא, בחיי החסידות הברסלבית. אבי החסידות הברסלבית, רבי נחמן עצמו, הגיע להרבה מדרגות רמות על ידי ההתבודדות, ואף אמר כי על ידי ההתבודדות באו כל הצדיקים למדרגתם, ואפילו הפשוט שבפשוטים, אפשר לו להתעלות על ידי ההתבודדות (לקוטי מוהר"ן חלק א תורה מד, מה, מו; שיחות הר"ן סימן רכה-רלג).

בצהרי יום ששי נהרו חסידים למערת שמעון הצדיק אשר בצפון ירושלים, מקום שם היו מתבודדים ושופכים צקון לחשם בדמעות ואנחות ומתייחדים עם קונם, בין הסלעים והגאיות, בין העצים והשיחים... משם אצו החסידים למקווה טהרה, שהוקם על ידי חסידי ברסלאב סמוך לבתי מחסה שבעיר העתיקה, ואשר שניים מאנ"ש (=מאנשי שלומנו) היו ממונים לחממו ולהכינו. ירדו וטבלו החסידים ועשו הכנות אחרונות לכבוד שבת.

לבושים בגדי שבת, מיהרנו בחזרה לרחבת הכותל, לקרוא שיר השירים, שהוא קדש קדשים, בהתלהבות בהידור. כי הר"ן ז"ל אומר: שכל הרפואות שבעולם כלולות בשיר השירים (שיחות הר"ן סי' רמב). קול השירה של החסידים הדהד עד למרחוק וכך שפכנו את שיח לבנו, ליד שריד בית מקדשנו, העטוף הוד קדושת השבת, עם דמדומי חמה האחרונים.

פתח בתפילה ראש החבריא, זקן חסידי ברסלב, החסיד הישיש רבי אברהם שטרנהארץ ז"ל, נכדו של רבי נתן מנעמרוב ז"ל, יהודי תלמיד חכם ובעל צורה, שזכה לנסוע למעלה מששים

³⁹ הרב אלתר נחמיה ראטה זצ"ל נולד בד' ניסן תרע"ה בשכונת 'מאה שערים' למשפחה מיוחסת ברבנות, התגדל בתורה בת"ת וכישיבת 'עץ חיים' וכישיבת 'מאה שערים', משם עלה במעלות התורה לישיבת 'חברון' בה נסמך על ידי ראשי הישיבה לרבנות. גאונו בתורה ניכרת מאוצר המאמרים התורניים שכתב במשך חייו, חלקם נקבצו לספר "אור הנר". עם קום המדינה נתמנה מטעם משרד הדתות לרב ישובי העולים. לאחר מכן כיהן כרב אזורי לאזור הצפון ומנהל מחלקת מקוואות ועירובין ארצית (ע"פ הקדמת בנו לספרו "אור הנר", הוצאת אריאל, ירושלים תשנ"ז).

⁴⁰ מגילה ג ע"א. והכוונה: "הוא לא רואה, אבל מזלו, המלאך שלו, נשמתו הפנימית, היא רואה ומרגישה זאת".

וחמש שנה רצופות לראש־השנה לאומאן על קברו של רבי נחמן, גם תחת שלטון הסובייטים מתוך מסירות נפש. ולא עוד אלא זכה להיות גם בעל תפילה של מוספין, בקיבוץ הקדוש בראש־השנה. עומד לו חסיד זקן זה, עטוף בבגדי לבן, ומתפלל בחשאי ודמעות יורדות על פניו; מתייפח רבי אברהם, ומבקש רחמים על שארית הפליטה שבארץ ישראל, בהשתפכות הנפש ובסילודים ובתוספת כוח הקדושה של הנשמה היתירה.

עולים בזכרון דברי רבי נחמן. הוא היה אומר: "שבת דומה כמו שיש חתונה גדולה, ושמים ומרקדים שם הרבה מאוד, בשמחה וחדוה גדולה, ועומד אחד ומלביש עצמו בבגדי היקרים, ורץ מהרה, ורוצה להיכנס ולשמוח שם. אבל צריך זכיה שיוכל לראותו מן החרכים, מתוך סדק קטן" (שיחות הר"ן סימן רנג).

מרבים להתכונן, כמה הזדככות דרושה, כדי להיכנס לפני ולפנים יום קדוש זה. ועם אמירת "הודו" (פרק קו בתהלים), ניכרת התרוממות נפשית בלתי רגילה.

ההזדככות הרוחנית תגדל שבעתיים כשעומדים לקבלת השבת. צללי ששת ימי המעשה חיש יגוזו ובמקומם יתפשטו אורות יום השבת. געגועים עזים וכיסופין טמירין, נעורים בגנוי הנפש והנשמה מתרוממת אל־על. פסוקי "לכה דודי" נאמרים בשירה עילאה. הש"ץ שר יחד עם הציבור "לקראת שבת לכו ונלכה וכו' וכו' בכ יחסו עניי עמי, ונבנתה עיר על תלה" – והנפש כלה על חורבות ירושלים המחכות לבנינם וגאולתם.

לתפילת ערבית חוזרים לבית הכנסת של חסידי ברסלב "אור הנעלם" אשר ברחוב חברון, בירושלים העתיקה. כי החסידים מסיימים את תפילתם בריקוד חסיד, ועל יד הכותל המערבי אין יכולים לצאת בריקוד, מפני עינם הרעה של השכנים הישמעאלים. נגמרה התפילה בבית הכנסת, משתלכות הידיים ומיד רוקדים ומפוזים בהתלהבות אש, ובמחשבה חולפים דברי מוהר"ן ז"ל: "הריקודים מכניעים את הקליפות" (לקוטי מוהר"ן חלק א תורה מד).

והרי אנו זקוקים להכנעת הקליפות והמקטרגים, כי הימים ימי הכרעה הם. מחשבה זו מעודדת ומרוממת ומגבירה את ההתלהבות, ובמעגל הריקוד השתלבו גם אנשים, מתושבי הסביבה, שכבר גמרו את תפילתם ובאו להשתתף עם חסידי ברסלב בשמחה של מצווה. וצלילי "ישמחו במלכותך", "שבענו מטובך" מהדהדים בעוז, בוקעים ועולים ומרפסים איגרא.

במוצאי שבת קודש, הלכנו לכותל המערבי להתאמץ בתפילה, שהשם יוציא לאור צדקתינו, נאמנים למשנת רבנו שאמר: שבכל צעקה ותפילה כובשים איזה חלק ונקודה בארץ ישראל, שהרי זו הצעקה למחאה על הזרים השולטים בה והיא גזולה בידיהם, ועל ידי תפילתנו ומחאתנו אין חזקתם חזקה (לקוטי הלכות, חזקת מטלטלין הלכה ה אות יא).

והנה בעמדנו בתפילה, ליד הכותל, הגיעתנו הבשורה המשמחת, שהעולם הכיר בזכותו של עמנו להקים מדינה עצמאית בארץ ישראל. מיד זלגו עיניו של רבי אברהם דמעות, פתח ואמר: ברוך שהחיינו והגיענו עד הלום. ועמד בתפילה קצרה, במקום הקודש – וזאת היתה התפילה האחרונה, תפילת הפרידה משריד בית מקדשנו: "יהי רצון שישרור בינינו אחדות ואהבה כנה", והזכיר את דברי רבי נחמן ז"ל: "שאי אפשר לזכות לארץ ישראל רק (=אלא) על ידי אהבה ושלוש, ובזה תלוי כל קיומנו בארץ" (לקוטי הלכות, חלב הלכה ג אות א).